

Eessõna

Kogemuste ja arusaamade muutus hariduse kontekstis

Kooskõlas muutustega mujal maailmas on viimastel kümnenditel hoogustunud ka Eestis indiviidi uurimine, kasvanud õpetaja elu ja tööd käsitlevate uurimuste hulk ning paranenud nende kvaliteet. Haridusvaldkonna üheks keskseks uurimisobjektiks on kujunenud õpetaja isiksus, tema käitumine ja tegevused ning nende koosmõju õpilaste arengule ja õppeprotsessile (Guskey, 2002). Õpetajate töö ja elu uurimisel peetakse oluliseks käsitleda kogemusi, mida õpetajad on omandanud tegevõpetajaks saamisele eelnenud koolipraktikast ja enda kooliajast. Nii leiab Goodson, et õpetajaid tuleb uurida nii klassi koosseisu, soo, etnilise päritolu kui ka sotsiaalse tausta, elukogemuste ja sotsiaalsete suhete põhjal (vt selles numbris). Selliseid uurimusi tutvustatakse ka Eesti Haridusteaduste Ajakirja praeguses vabanumbris.

Temaatiliselt võib jaotada artiklid neljaks. Esiteks leidub uurimusi, mille keskmes on indiviidi, sh õpetaja varasemad kogemused ning nende mõju tema hilisemale elule ja tegevusele. Teine osa uurimustest käsitleb õpetajate ja üliõpilaste praktilisi õpetamis- ja õppimiskogemusi. Kolmandaks on teema „Muukeelne õpilane ja multikultuuriline õpetamine” alla koondatud uurimused viimaste kümnendite olulisimatest haridusuuendustest Eestis (üleminek eestikeelsele aineõppele vene õppekeelega gümnaasiumides) ja nende mõjust õpilase identiteedile. Neljandaks, ajakirja viimases osas tutvustatakse aasta jooksul ilmunud uudiskirjandust: haridusterminoloogiat käsitlevaid teatmeteoseid.

Kogemuste mõju indiviidi elule ja tegevusele

See, kuidas inimesed kirjeldavad ja tajuvad oma kogemusi ja juhtumeid, millise tähenduse nad neile annavad ning kuidas isiklik biograafiline narratiiv asetub laiemasse sotsiaalsesse konteksti ja on raamistatud ajalooliste tingimustega, on olnud mitmete uurimuste teema (Goodson 2003, 2010). Indiviidi, sh õpetaja elu käsitlevate uurimuste kaudu on võimalik sügavamalt mõista nende tööelu ja kutsealaseid arengumustreid, arvestades isiklikku mõõdet. Õpetajate lood kõnelevad õpetajast ja samas kõnetavad õpetajat, tuues selgelt esile tema hääle ja subjektiivse kogemuse.

Vabanumbri avaartiklis vaatleb **Ivor F. Goodson** viimase poolsajandi jooksul toimunud muutusi inglise keelt kõnelevate maade – Ühendkuningriigi, Ameerika ja Uus-Meremaa – õpetajauurimises, pakkudes ühelt poolt ajaloolist ülevaadet ning tutvustades teisalt erinevaid uurimuslikke käsitlusi ja meetodeid õpetaja elu ja töö analüüsimiseks. Goodson rõhutab õpetaja isiksuse tähtsust, biograafilis-isiklikku perspektiivi ja õpetaja varasemate kogemuste mõju õppeprotsessile. Autor tõdeb, et õpetaja elu ja tegevuse uurimise meetodid on olnud pikka aega piiratud. Kõige sobivamateks peab ta biograafilisi ülevaateid, juhtumi- ja tegevusuuringuid, sest kvalitatiivsed käsitlused võimaldavad uurida õpetaja tööd laiemas sotsiaalses kontekstis ning mõista õpetamist kui sotsiaalset konstruktsiooni. Õpetajate elu ja karjääri uurimise abil on võimalik avada õpetajate lugusid nende õpetamistegevusest ning siduda need sotsiaalpoliitiliste ja ajalooliste protsessidega. Goodson rõhutab, et õpetajaid sel viisil uurides toimub liikumine *oleva* kommenteerimiselt selle tunnetamiseni – mis ja kuidas *võiks olla*. Vastukaaluks varasematele töödele asetab uut moodi käsitlusviis uurimuste keskmesse õpetaja. Seda, kuidas õpetajad kogevad hariduses toimuvaid muutusi ja milline tähendus on muutustel õpetajate professionaalsele arengule ja elule, saab Goodsoni arvates edukalt rakendada Eesti õpetaja uurimisel ja uurimisviiside valikul.

Indiviidi varasemaid kogemusi ja nende mõju tema käitumisele on käsitletud vabanumbri kahes artiklis. **Tiiu Männiste** kirjeldab nõukogudeaegse kõrgharidusega spetsialistide karjääriritee katkestust 1990ndate algul ja selle uuendamist postsotsialistliku siirdeaja kultuurilise kapitali uuenemise kaudu. Selle põlvkonna elukaare trajektoori mõjutasid radikaalsed muutused ühiskonnas, kiire globaliseerumine ning info- ja kommunikatsioonitehnoloogia areng. Uurimuses keskendutakse siirdeaja eel tööturul kinnistunud mõneaastase töökogemusega professionaalide koolituskogemustele ja retrospektiivsetele kirjeldustele, mis olid nende töökogemuse ümberhindamise seisukohalt määrava tähtsusega. Ilmnes, et siirdeaja alguse reformid mõjutasid eelkõige noore täiskasvanuealiste põlvkonna professionaalset pädevust ning nõukogude ajal kõrghariduse omandanud praegune kesk-ealiste põlvkond püsis aktiivses tööhõives tänu osalemisele täiendus- ja ümberõppes. Need inimesed ei omandanud küll siirdeaja esmaseid alusoskusi – inglise keelt ja arvutioskust – sellisel tasemel, mis oleks andnud neile konkurentsieelise globaliseeruvast infoühiskonnas, kuid elukestev õpe toetas nende nõukogudeaegse sotsiaalse positsiooni säilimist või edenemist.

Haridus- ja loodusteaduste valdkonna doktorantide juhendajate kraadiõppe kogemusi ja nende mõju juhendamisarusaamade ja -praktika kujunemisele analüüsivad **Liina Lepp, Marvi Remmik, Äli Leijen ja Mari Karm.**

Doktoriõppe tulemuslikkuse peamiseks teguriks on peetud juhendamist. Isiklikud arusaamad juhendamisest kujunevad sageli aga selle põhjal, milline on olnud juhendajate endi õpingute ja teadustöö kogemus. Uuringust selgus, et juhendajad püüavad rakendada juhendamispäras tegevusi, mis toetasid nende endi edasijõudmist kraadiõppes, ning soovivad hoiduda tegevustest, mille poolest nad tahavad erineda enda juhendajast. Enim väärtustasid uuringus osalenud juhendajad võimalust pühenduda õpingute ajal väitekirja koostamisele, hoolivaid suhteid juhendaja ja juhendatava vahel ning toetavat kogukonda nii õpingutes edasijõudmisel kui ka akadeemilise kogukonna liikmeks saamisel.

Praktilised kogemused ja arusaamad õpetamisest ning õppimisest

Muutused ühiskonnas on tinginud vajaduse muuta õppimist ja õpetamist. Ühelt poolt tähtsustatakse häid teoreetilisi ja aineteadmisi, teisalt rõhustatakse isikliku ja praktilise kogemuse osa teadmiste kujunemises (Meijer, Korthagen, & Vasalos, 2009). Teisisõnu, ainult aineteadmised ei taga õppijate häid tulemusi ei formaalharidussüsteemis ega ühiskonnas tervikuna, vaid teadmisi tuleb osata ka rakendada. Teadmiste ja kogemuste kinnistamine avaldab suurt mõju indiviidi valikutele ja käitumisele. Eriti tähtsaks peetakse eeskujusid ja kogemusi, mis pärinevad oma kooliajast (Lam & Kember, 2006; Valsiner, 2006). Lähtudes riiklikest ja hariduspoliitilistest otsustest ning ühiskonnas heakskiidetud üldistest normidest, väärtustatakse rakenduskõrgkoolis ja praktilistel erialadel aga erialaseid oskusi ja vajaduspõhist õpetamist. Õpetajate praktilisi kogemusi ja nendega seotud arusaamu käsitletakse selle vabanumbri kolmes artiklis.

Elina Reva, Mari Karm, Liina Lepp ja Marvi Remmik analüüsivad rakenduskõrgkooli praktikute-õppejõudude õpetamisarusaamu. Rakenduskõrgkoolide õppekavas on tähtsal kohal tulevaste spetsialistide kutseoskuste kujundamine, mis tingib vajaduse erialase töökogemusega õppejõudude järele. Peale oskuse kvaliteetselt õpetada on nende puhul olulised ka head kutseoskused. Seepärast on tähtis välja selgitada, kuidas praktikud-õppejõud mõistavad oma rolli kõrgkooli õppejõuna ja millistele õpetamisarusaamadele nad oma õpetamispraktikas tuginevad. Uuring näitas, et rakenduskõrgkoolide õppejõud väärtustavad õpetamist kui võimalust jagada erialaseid kogemusi ja arendada oma kutseala. Samas ilmnis nende õpetamisarusaamadest, et praktikud keskenduvad rohkem õppeaine sisule ja pööravad vähem tähelepanu õppijate õpivajadustele.

Tuulike Kivestu, Äli Leijeni ja Kadri Steinbachi artiklis võetakse vaatluse alla muusikaõppe üliõpilaste kogemused refleksioonimudeli rakendamisel ja nende hinnangud refleksiooniülesannete kasulikkusele pillimänguoskuste arendamisel. Pilliõppes on tähtis, et praktiliste ülesannete lahendamise kõrval reflekteeriks üliõpilased oma tegevust, et juhtida tõhusamalt õppimist. Uurimuses rakendati kolmetsüklilist refleksiooni toetamise mudelit kõrgkooli muusikaosakonna üliõpilaste hulgas. Selgus, et videotugi, suunavad küsimused ja kaaslaste tagasiside aitasid üliõpilastel ennast hinnata ja avastada uusi aspekte enda kui muusiku kohta. Üliõpilaste hinnangul on kõrvaltvaataja positsioon, üksikasjade märkamine ja mitmekülgne tagasiside oma kaasüliõpilastelt vajalikud pillimänguoskuse arendamisel. Uurimistulemuste põhjal arendati refleksioonimudelit edasi, et see toetaks tõhusamalt üliõpilaste refleksiooni pilliõppes ja aitaks kaasa nende individuaalsele erialasele arengule.

E-keskkonnad ja suhtlusportaalide kasutus on oluliselt muutnud inimeste suhtlust. Suhtlusvormides ja sisuloomes ilmnevad põlvkondlikud erinevused. Õpetajate suhtlust ja kogemusi õpilastega internetiportaalides analüüsivad **Sandra Rääm** ja **Andra Siibak**. Uuringus kirjeldasid õpetajad oma kogemuste põhjal õpilaste ja endi suhtlusportaalide kasutust ning sisuloomet. Selgus, et õpetajate arvates jagavad õpilased suhtlusportaalides liiga palju privaatset infot. Õpetajad pidasid enda kohuseks olla oma vebikäitumisega õpilastele eeskujuks ning sekkuda ebasobivaid postitusi märgates õpilaste sisuloomesse. Samas ei pidanud õpetajad suhtlusportaalides toimuvat õpetaja-õpilase suhtlust eriti tähtsaks suhtlusvormiks ega arvanud, et see võiks nende suhteid tugevasti mõjutada. Õpetaja ja õpilase veebisuhtlust reguleerivate käitumisjuhiste järele õpetajad vajadust ei tundnud.

Muukeelne õpilane ja multikultuuriline õpetus

Kaastöodes käsitletakse ka viise, mille abil kujundatakse koolis noorte identiteeti, seda nii teadlikult kui ka tahtmatult. Euroopas ja Ameerika Ühendriikides tehtud vähemusrahvuste hariduse uuringud on näidanud, et õppekeelel ja -kavadel ning koolides valitseval demograafilisel olukorral on otsustav osa kodanikuteadvuse ja etnokultuurilise identiteedi kujundamisel (Skutnabb-Kangas & Heugh, 2012). On ilmnenu, et õpilased, peamiselt sisserännanute lapsed, määratlevad ennast nii kogukonna sees kui ka väljaspool seda, balansseerides identiteetide vahel, mis on seotud nende vahetu naabruskonna, kooli, teiste noorte, riigi ja laiema üleilmse kogukonnaga, ning lastes neil identiteetidel vahel rohkem, vahel vähem end mõju-

tada. Ühiskondlik ja emotsionaalne toetus on üliolulised kooliaastatel ehk isiksuse kujunemise ajal. Selle osa artiklites korratakse Noddingsi töös „The challenge to care in schools” (1992) esitatud kaalukaid väiteid, et pedagoogid ja haridusjuhid saavad suhtuda oma igapäevatöösse hoolivalt, seades hoolivuse oma peamiseks eesmärgiks. See aitaks luua koolides emotsionaalse, kultuurilise ja sotsiaalse keskkonna, mis oleks ühtaegu turvaline ja stabiilne.

Maie Soll, Sander Salvet ja Anu Masso järeldus, et vene keelt emakeelena kõnelevad õpilased eelistavad keelekümblust just seetõttu, et see pakub emotsionaalselt toetavat keskkonda, kattub suures osas Noddingsi väitega hoolivuse olulisusest, eelkõige haridusvaldkonnas. Uurijad küsitlesid kirjalikes võrguintervjuudes eesti ja eesti-vene õppekeele ning keelekümblust kasutavate koolide ja klasside abituriente. Selgus, et kuigi vene noored tundsid ühist nii eesti kui ka vene rühmaga, olid nad enda rühmakuuluvuse määramisel kõhklevad seisukohal. Rahvust ja õppekeelt nad omavahel ei seostanud, kuid nimetades õppekeelte erisusi, tähtsustasid nad koolikeskkonda, mis pakub emotsionaalset turvalisust, arvestades kaasõpilaste ja õpetajate rahvust. Vene õppekeele noored pidasid oma rahvuskaaslaste hulgas õppimist emotsionaalselt toetavaks. Niisiis, kuigi ametlikust õppekeelest ega sellega rahulolust ei sõltu õpilaste enesemääratlusviisi, saab kool toetada õpilast keelelise ja kultuurilise mõistmise võime süvendamisel.

Ka **Mariana Souto-Manningu** raamatus, milles käsitletakse õpetamist mitmekultuurilises keskkonnas, rõhutatakse, et õpilastele on turvaline keskkond väga tähtis, sest see annab julguse väljendada identiteedi ja mitmekesisusega seotud ideid ning käsitleda sügavuti nendega seonduvaid probleeme. Toimetaja **Kara Brown** võrdleb raamatututvustuses Eesti koolide olukorda USA multikultuurilise õpetamise kogemusega ja osutab mitmetele sarnasustele, milleks on väljakujunenud kultuuriline mitmekesisus, uusimmigrandid, kellel taust ja teadmised uuest asukohamaast on erinevad, vajadus rakendada uusi õpetamisviise. Raamatututvustuses on esitatud ülevaade põhistrateegiatest, mis toetavad õpilaste võrdsust õppetöös. Kara Brown peab eriti tähelepanuväärseks asjaolu, et Souto-Manning on koondanud ühte väljaandesse nii varases koolieas rakendatavad erinevad multikultuurilise õpetuse strateegiad kui ka õpetajate isiklikud kogemused.

Mõlemal uurimisel võib olla tugev poliitiline mõju. Esiteks rõhutatakse uurimuste järeldustes vajadust kultuuritundliku koolituse järele, mis moodustaks osa kõikidele õpetajatele ja haridusjuhtidele antavast esmaja täienduskoolitusest. Teiseks osutavad need vajadusele pöörata poliitilist tähelepanu mitte üksnes küsimustele, mis on seotud õpetamise ja õppekava keelega, vaid ka vajadusele tagada kõikide õpilaste sotsiokultuuriline ja emotsionaalne heaolu.

Haridusvaldkonna teatmeteosed

Vabanumbri toimetajate soovil on võetud viimases osas vaatluse alla kaks Haridus- ja Teadusministeeriumi toetusel ilmunud eestikeelset uudisteost. „Haridusleksikoni” toimetaja **Rain Mikser** ning „Hariduse ja kasvatus sõnaraamatu” toimetajad **Helin Puksand** ja **Tiiu Erelt** tutvustavad haridusmõisteid ja terminoloogiat käsitlevaid vast ilmunud teatmeteoseid. Leksikon ja sõnaraamat on omavahel tihedasti seotud ja moodustavad terviku. Leksikon sisaldab 43 artiklit, mis hõlmavad kõiki hariduse ja kasvatus valdkonna olulisemaid eestikeelseid märksõnu ning nende vasteid viies võõrkeeles. Siin kirjeldatakse peamiste mõistete kasutamist, mõistete definitsioone ja arenguloo põhijooni Euroopa ja Põhja-Ameerika kultuuriruumis ning nendega seostuvaid probleeme ja uurimistraditsioone.

Teine raamat, viiekeelne „Hariduse ja kasvatus sõnaraamat” on jätk „Haridusleksikonile” ning esimene Eestis ilmunud kogu kasvatusteadust hõlmav sõnaraamat. See sisaldab 4850 mõistet erinevatelt hariduse ja kasvatus aladelt: kasvatus ja areng, alusharidusest kõrg- ja kutsehariduseni, eripedagoogika, andragoogika, sotsiaalpedagoogika, didaktika ja õppevahendid, koolikorraldus, haridussotsioloogia, kasvatusteaduslik uurimistöö, e-õpe. Sõnaraamatu tutvustuses annavad toimetajad ülevaate selle koostamise alustest ja jagavad nõu, kuidas sõnaraamatut kasutada. Iga mõiste kohta on esitatud esmalt eesti, siis inglise, saksa, soome ja vene termin ning selle seletus. Terminite puhul on peetud silmas, et need oleksid täpsed, selged ja eesti keele reeglite järgi õigesti moodustatud. Sõnaraamatu kasutajale antakse ka nõu, millist terminit eelistada ja millist vältida.

Mõlemad teatmeteosed on mõeldud kasutamiseks kogu Eesti haridus-üldsusele, eelkõige aga hariduse ja kasvatus valdkonna üliõpilastele, õpetajatele, õppejõududele ning haridusametnikele. Mõlemad teosed olid abiks praeguse ajakirjanumbri toimetamisel, hõlbustades haridusterminite valikut ja toetades eesti teaduskeele arendamist.

Kokkuvõtteks, Eesti Haridusteaduste Ajakirja vabanumbri uurimused ja raamatututvustused annavad lugejale ettekujutuse haridusvaldkonna viimase kümnendi südamelähedastest teemadest ja metodoloogilistest suundumustest. Uurimustes domineerib kvalitatiivne uurimisviis, andmekogumisprotsessis eelistatakse poolstruktureeritud või fookusrühma intervjuud, intervjuude tekstide analüüsimisel aga kvalitatiivset sisuanalüüsi või temaatilist analüüsi. Heal tasemel kvantitatiivse empiiria viljelejad näivad olevat koondunud pigem väljakujunenud interdistsiplinaarsetesse koolkondadesse. Selliseid uurimusi tutvustati Eesti Haridusteaduste Ajakirja

eelmises erinumbris ning arvatavasti jõuavad need lugejateni ka järgmistes erinumbrates.

Krista Uibu, Aino Ugaste ja Kara Brown

Kasutatud kirjandus

- Goodson, I. F. (2003). *Professional knowledge, professional lives: Studies in education and change*. Maidenhead, Philadelphia: Open University Press.
- Goodson, I. F. (2010). Times of educational change: Towards an understanding of patterns of historical and cultural refraction. *Journal of Education Policy*, 25(6), 767–775. <http://dx.doi.org/10.1080/02680939.2010.508179>
- Guskey, T. R. (2002). Professional development and teacher change. *Teachers and Teaching: Theory and Practice*, 8(3/4), 381–391. <http://dx.doi.org/10.1080/135406002100000512>
- Lam, B.-H., & Kember, D. (2006). The relationship between conceptions of teaching and approaches to teaching. *Teachers and Teaching: Theory and Practice*, 12(6), 693–713. <http://dx.doi.org/10.1080/13540600601029744>
- Meijer, P. C., Korthagen, F. A. J., & Vasalos A. (2009). Supporting presence in teacher education: The connection between the personal and professional aspects of teaching. *Teaching and Teacher Education*, 25(2), 297–308. <http://dx.doi.org/10.1016/j.tate.2008.09.013>
- Noddings, N. (1992). *The challenge to care in schools*. New York: Teachers College Press.
- Skutnabb-Kangas, T., & Heugh, K. (2012). *Multilingual education and sustainable diversity work: From periphery to center*. New York: Routledge.
- Valsiner, J. (2006). The semiotic instruction of solitude: Processes of internalization and externalization. *Sign System Studies*, 34(1), 9–35.